

Oponentský posudek disertační práce Mgr. Michaely Molkové „Slovo jako zbraň“.

Projevy nacionalismu ve vybraných českých novinách a časopisech 19. století

Autorka si zvolila za téma své disertační práce velmi zajímavou problematiku. Její kořeny spočívaly v někdejší etnické situaci v českých zemích (dobové označení, jež však mělo historický charakter, znělo „země Koruny české“). Na území Čech, Moravy a Slezska žili příslušníci různých etnik, početně nejsilnější byli Češi a Němci. V roce 1857 žilo v Čechách 4 778 693 obyvatel, z toho bylo 2 925 982 Čechů a 1 766 372 Němců. (*Čechy, země i národ*. Praha 1863, s. 110) V roce 1878 se zvýšil početní stav obyvatel v Království českém na 5 436 000; z nich dle národnosti byly tři čtvrtiny Čechů a jedna čtvrtina Němců. (Rank, Josef , *Příručný slovník všeobecných vědomostí*. Díl I., Praha 1882, s. 382). Dále tu žili i Židé a obyvatelé jiných národností. Dějinnou skutečností zůstává, že naše území obývali v převážné většině Češi (Bohemi), avšak výrazné početní zastoupení tu měli i Němci (Teutobohemi, tedy čeští Němci).

Projevy česko-německého antagonismu lze objevit i v 17. století; to bezprostředně souviselo s válkou třicetiletou. Tehdejší situace však byla z hlediska etnického složitější, neboť do našich zemí přicházeli ve větší míře cizinci pocházející z různých částí evropského kontinentu. Ostrý odsudek tohoto stavu nacházíme v latinsky psaném díle vlasteneckého jezuita Bohuslava Balbína, rodáka královéhradeckého, „Rozprava na obranu jazyka slovanského, obzvláště českého“. A zcela svéráznou reakcí v jazykové sféře se stalo puristické úsilí, jehož plody nacházíme v barokních gramatikách a slovnících.

Projevy etnických rozporů lze nalézt také v době tereziánské, kdy se nevole části obyvatelstva českých zemí obracela proti Prusům v době válek o Slezsko. Česko-německé vztahy byly výrazně ovlivněny germanizační politikou císaře Josefa II. (1780-1790). Tehdy se právě němčina stává „latinou středoevropského prostoru“, pochopitelně jen části tohoto území. Dokonce zaujímá prvenství ve vyučovacím procesu na tehdejších gymnáziích. Markantní byla dobová ekonomická realita. V éře zakládání manufakturních provozů a později továrních podniků v českých zemích se projevovala výrazná převaha německého kapitálu. Velmi patrné to bylo v oblasti

textilní produkce, jejíž doménou se staly severovýchodní Čechy.

Nepřekvapí skutečnost, že kruhy vzdělanců konce 18. a první i druhé poloviny 19. století byly bilingvní, a to především na české straně. Je možno uvést problematiku odborného i vědeckého diskursu v oblasti lingvistiky, historiografie, filozofie i přírodních věd, který byl nejen ve druhé polovině 18., ale i v první polovině 19. století rozvíjen velmi často v německém jazykovém rouše (např. spisy Dobrovského, Pelcla, Nejedlého, Palackého či Šafaříka). Německy byla psána nejenom díla mluvnická, literárněhistorická či dějepisná, ale i některé jazykové obrany.

V průběhu národního obrození to byli právě představitelé české vlastenecké inteligence (kulturní, duchovní a vědecká elita), kteří ve smyslu národně uvědomovacím výrazně působili na venkovské i městské obyvatelstvo. Uvedená polarita našla svůj odraz ve dvou adjektivech německého původu, a to „*böhmisch*“ a „*tschechisch*“. V prvním případě lze do uvedené skupiny zařadit obyvatele, kteří žili v Českém království, ale vykazovali německou národnost, ve druhém případě jde o příslušníky jazykově české populace. Tento rozpor se promítal v průběhu našeho národního obrození ve zjevných polemikách mezi stoupenci „zemského“ a „jazykového“ vlastenectví. Český mluvící a postupně národně se emancipující vrstvy byly spíše plebejského původu; jejich sociální základnou byl venkov a menší města (pochopitelně spíše ve vnitrozemí). Městská centra průmyslového severozápadu a severovýchodu ležící v pohraniční oblasti někdejších Sudet měla převahu německého obyvatelstva.

Komplikovaný byl i vztah řady českých vlastenců k příslušníkům zemské šlechty českého původu, jako byli Kinští, Šternberkové, Černínové či Kolovratové, neboť se tito lidé pohybovali v komunikační sféře německo-francouzské. A přesto tito privilegovaní podporovali z titulu svého zemského vlastenectví oblast nejen české kultury, ale i vědy (kupř. Vlastenské muzeum v Praze, jež bylo založeno v roce 1818).

Disertační práce se vyznačuje logickou, promyšlenou strukturou. Obsahuje osm kapitol; v závěru doktorandka shrnuje podstatné výsledky svého zkoumání. Zvolenou problematiku pisatelka pojala se zřetelem ke stěžejním mezníkům historického vývoje našich zemí, především Českého království, v průběhu 19. století. Zaměřila se především na to, jak se z hlediska lingvo-stylistického odrážel nacionalismus v obsahu statí a studií uveřejněných v dobových periodikách (Květy, Národní listy a Časopis

Českého museum).

Solidní vhled do problematiky nacionalismu poskytuje třetí kapitola. Pisatelka si v ní všímá vymezení pojmů národ a nacionalismus, a to se zřetelem k různým dějinným obdobím (starověk, středověk, novověk). Velkou pozornost věnuje formování novodobého českého národa v epoše národního obrození. Je třeba ocenit skutečnost, že doktorandka vycházela z celé řady titulů odborné literatury a že často pracovala s díly německé jazykové provenience; jako absolventka magisterského oboru ČJ a NJ vhodně využila své jazykové kompetence. Kladně hodnotím i skutečnost, že pisatelka zahrнула do okruhu svého zkoumání díla publikovaná v průběhu první dekády 21. století.

Čtvrtá kapitola si všímá dějinného vývoje české žurnalistiky v průběhu 18. a 19. století. Zmiňuje nejenom vydavatele a redaktory či přispěvatele periodik, ale věnuje pozornost i jejich tematice. Vedle publicistiky s převahou funkce informační či estetické pisatelka připomíná i časopisy orientované na soudobé vědecké poznání a tematiku odbornou, a to s důrazem na sféru humanitní, která byla tehdy – zejména v první polovině 19. století – v popředí vědeckého diskursu. Autorka se zabývá i zrodem české politické žurnalistiky, která je spjata s rozvojem společensko-politických aktivit od revolučního roku 1848 a jež nabývá na významu v průběhu státoprávních bojů ve druhé polovině 19. století. Tato přehledová kapitola se materiálově opírá o Lexikon české literatury, Dějiny československé žurnalistiky a o Dějiny českých médií: od počátku do současnosti. Využita byla i monografie Františka Roubíka.

V páté kapitole doktorandka charakterizuje zvolenou metodu výzkumu publicistických textů. Se zřetelem k moderní stylistické teorii se soustředila na skutečnost, jak se ve vybraných textech uplatňuje funkce persvazivní. Ta se realizuje ve trojí podobě, a to jako argumentace, propagace a agitace. Autorka upozorňuje na objektivní skutečnost, že často nelze vymezit jistý text jako jednoznačně argumentační, propagační či agitační. Také míra uplatnění racionality či emocionality je proměnlivá. Proto přihlížela i k charakteru titulků, k opakování, gradaci, ironii apod.

Analýza publicistických textů vycházela z několika rovin, a to tematické, kompoziční a jazykové; v posledně uvedeném případě se jedná o prostředky lexikální a syntaktické. Oba typy se dále člení na racionální, expresivně hodnotící a expresivně volní/ výzvové.

Vlastní jádro disertační práce tvoří tři závěrečné kapitoly (šestá, sedmá a osmá; s. 62-175). Přestože autorka v úvodu práce mluví o šesté kapitole, z hlediska konkrétního členění v obsahu i z textu disertace je zřejmé, že jde o více kapitol.

V šesté kapitole je zmíněna souhrnná charakteristika časopisu Květy, jenž vycházel s týdenní periodicitou. Doktorandka zdůrazňuje jeho převážně beletristické zaměření, připomíná vydavatele, redaktory a přispěvatele. Analyzuje příspěvky uveřejněné v tomto periodiku, a to se zřetelem k dobové kulturní, společenské a politické situaci. Dospívá ke zjištění, že nejvíce textů je uveřejněno se zřetelem k funkci propagační. Nepřekvapí, že realita týkající se Čechů je hodnocena kladně, někdy i s pomocí výrazů expresivních, kdežto v hodnocení Němců je patrný jistý negativismus.

Sedmá kapitola je věnována rozboru textů vybraných z Národních listů. Na rozdíl od týdenní periodicity Květů mohlo toto periodikum vycházející po řadu desetiletí jako deník bezprostředně reagovat na aktuální události. Pisatelka provedla velice pečlivou excerpci uvedených článků; zaměřila se přitom na důležité mezníky v politickém, společenském a kulturním životě našeho národa: na vznik dualismu (1867), položení základního kamene k Národnímu divadlu (1868), fundamentální články (1871), Stremayrova jazyková nařízení (1880), dále na punktace (1890) a na Národopisnou výstavu československou (1895). Po důkladně provedeném rozboru vybraných textů dospěla autorka ke zjištění, že výrazně převažují texty argumentační (s kladným znaménkem pro české a se znaménkem záporným pro německé skutečnosti). Zdůrazňuje, že se v těchto textech odráží zvýšená míra sebevědomí příslušníků českého národa. Z hlediska situace domácích Němců je typické, že často poukazují na „bezprávi“, jež na nich páchají Češi.

Osmá kapitola disertační práce se zabývá texty uveřejněnými v Časopise Českého muzea. Její úvod přináší charakteristiku tohoto periodika, které se může prokázat téměř dvousetletou existencí. Analyzované texty zahrnují většinou bohužel jenom třicátá a čtyřicátá léta 19. století. Autorka připomíná, že v nich má převahu funkce argumentační. Stati a studie se týkají především humanitní oblasti, české historie, jazyka a písemnictví.

Po závěrečném shrnutí následuje anglické resumé a bibliografická část (seznam pramenů a literatury). Všecky analyzované články jsou uvedeny s přesnými citacemi.

Po výčtu sekundární literatury jsou zmíněny i internetové zdroje.

V disertační práci, jejíž obsahová úroveň je velmi dobrá a svědčí o erudici pisatelky, se však bohužel vyskytují některé nedostatky formální. Jsou to kupř. chyby ortografické: Stremayrovy jazyková opatření (s. 16); nezdarem skončily také Gautschovy jazyková nařízení (s. 17); Abbé (s. 19); Pobaltské státy (s. 28); na Filozofické fakultě v Praze (pozn. 80 na s. 30); v domě U zlatého kříže (s. 38); aby se zachovaly pro další generace (památná místa – s. 74); pražský hrad (s. 74); položení základního kamene k národnímu divadlu (s. 75); Češi požadují, aby koruna česká (s. 89); o koncertu ve svatovítském chrámu v Praze (s. 97); zprávy plnily často stránky novin a časopisů (s. 102); Země koruny české (s. 120); pokud to potřebovali (země – s. 120); na což Češi reagovaly zprávou (s. 124); s atlasem, jenž sestavil prof. Knaus (s. 127-128); posílil pozice němectví v českém království (s. 135); s tamějším učitelem matičným (s. 141); mezi Čechy a Němci v českém království (s. 148); na národopisnou výstavu československou (s. 152); Němci tíhnou spíše k Praze, aby si tam vydobily politickou pozici (s. 154); národopisnou výstavu československou (s. 161); poslední z periodik, které byly předmětem mého zkoumání (s. 165). Připomínám, že by bylo třeba v práci sjednotit psaní názvu tohoto periodika: Časopis Českého museum (s. 165 a často i jinde). V textu se vyskytují častěji nedostatky interpunkční (týkají se psaní interpunkčních čárek).

Pokud jde o stylistické jevy, autorka občas opakuje stejné vztažné zájmeno (který) ve dvou větách vedlejších po sobě jdoucích, kupř.: Již počátkem 20. století však někteří autoři došli k názoru, že nelze najít univerzální kombinaci, která by závazně platila pro všechny pospolitosti, které tehdy byly označovány jako národ. (s. 22) Stylisticky neobratné je vyjádření „pro všechny úředníky těchto úřadů“ (s. 72). Na s. 73 se vyskytuje spřežení vazeb: před a po jednáních.

V disertaci se vyskytuje několik chyb v klasifikaci větných členů, kupř. ve spojeních příliš pilné navštěvování a nesčíslněkráté naléhal nejde ovšem o přívlastky postupně rozvíjející (s. 103); naopak o tyto větné členy se jedná ve spojeních: přehnané české požadavky; neblahé dvoustoleté utiskování národnosti slovanské; země Koruny české byly pravou kontribučenskou sýpkou pro ostatní Rakousko (s. 120).

Připomínám, že některá tvrzení autorky je třeba upřesnit. Karel Vinařický byl

především básník (s. 44); A. V. Šembera (Alois Vojtěch – s. 44); v roce 1868 přece nemůžeme najít řadu statí k otevření Národního divadla (s. 58); Jana Evangelisty Purkyně (s. 70); Jednota k povzbuzení průmyslu v Čechách (s. 106).

Pokud by disertační práce měla být v budoucnosti publikována, bylo by zapotřebí provést pečlivou korekturu.

Disertační práci Mgr. Michaely Molkové doporučuji k obhajobě. Hodnotím kladně skutečnost, že doktorandka provedla velice svědomitou, jistě časově náročnou excerpce textů z publicistické sféry. I úroveň poznámkového aparátu (patové poznámky) je solidní; disertace obsahuje celkem 482 poznámek pod čarou.

Otázky určené pro obhajobu:

1. Která historická událost oslabil rakouskou monarchii, a tak uspíšila vznik dualismu v roce 1867?

2. Jak lze charakterizovat tvoření nových slov, jímž se vyznačoval redaktor František Kozury? (s. 38)

3. Na s. 103 se zmiňujete o dobové situaci v Brně: „... což bylo dáno jazykovou realitou“. Nejde však i o odraz jiného fenoménu?

4. Na s. 30 vymezujete časopis Krok jako přírodovědný. Upřesněte prosím toto tvrzení

5. Lze považovat Slované za národ? (s. 12)

6. Na s. 105 se objevuje tvrzení, že „důležitost Čech pramenila především v oblasti financí“. Lze tento argument ještě precizovat?

7. Na s. 89 připomínáte: „...protože někteří pyšní pštrosové ve Vídni strkajíce hlav svých do „cislajtánského“ písku. Toto obrazné vyjádření racionálně vysvětlete.

8. K často rozporným vztahům Čechů a českých Němců se ve svých textech vyjadřoval i Hubert Gordon Schauer, významná tvůrčí osobnost druhé poloviny 19. století. Zamyslete se nad smyslem jeho statí Naše dvě otázky (1886), jež byla uveřejněna v periodiku ČAS.

V Hradci Králové dne 12. října 2017

doc. PhDr. Vladimír Koblížek, Ph.D.